

MASALLAR VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Fairy Tales and Gender

Rugeş DEMİR*

Öz

Melek Özlem Sezer, *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet* adlı çalışmasında toplumsal cinsiyet farkının masallardaki yansıması üzerinde durmakta, masalların çocuklara hitap eden basit anlatılar olarak görülmesine karşı çıkmaktadır. Masallarda bilinçaltı semboller ve genetik hafıza kullanılarak ataerkil, evlilik, bekâret, güzellik ve rekabet gibi unsurlar çerçevesinde bireylere kültürel kod haritası çizildiği ifade edilmektedir. Sezer, ayrıca masallardaki olay örgülerinde cinsiyete bağlı söylem ve davranışların önemine değinmekte ve konuyla ilgili örnekler vermektedir. Eser, masal araştırmaları üzerine çalışma yapacak olanlara ve bu alana ilgi duyan okuyucular için masalın ideolojisi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Melek Özlem Sezer, bu çalışmasıyla *2010 Oğuz Tansel Halkbilimi Ödülü*'nü almıştır. Masalları toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendiren Sezer, masalların tüm yazın türleri içerisinde geleneğe en çok bağlı kalınarak sürdürülen tür olduğunu ve çağın değişimleri çok gözetilmeden devam ettirildiğini söylemektedir. Genellikle kadınların masallarda hep çekinen, başına kötü şeyler gelen, korkan, düşündüklerini doğrudan söyleyemeyen kişiler olduklarını ve dışlandıklarını ifade etmektedir. Bir masal analizi olarak tasarlanmış olan kitap kanaatimizce oldukça kapsamlı ve çözümleyici bir incelemeye dayanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: halkbilimi, masal, toplumsal cinsiyet, Melek Özlem Sezer, inceleme.

ABSTRACT

Melek Özlem Sezer focuses on the reflection of gender difference in fairy tales in her work titled *Fairy Tales and Gender* and she opposes seeing fairy tales as simple narratives for children. In the tales, it is stated that the cultural code map is drawn by using subconscious symbols and genetic memory for individuals within the framework of elements such as patriarchy, marriage, virginity, beauty and competition. It also touches on the importance of gender-based discourse and behavior in the plot in fairy tales and gives examples on the subject. The work contains important information about the ideology of fairy tales for those who will study on fairy tale re-

* Doktora öğrencisi. Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kastamonu/Türkiye. E-posta: demirrugeş@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-3262-1867.

searches and for readers interested in this field. Melek Özlem Sezer received the *2010 Oğuz Tansel Folklore Award* with this work. Sezer, who evaluates fairy tales in the context of gender, says that tales are the most adhering to tradition among all types of literature and that the changes of the age are continued without much consideration. Generally, she states that women are always hesitant, fearful, unable to say what they think directly, and are excluded. The book, which is designed as a tale analysis, is in my opinion based on a very comprehensive and analytical study.

Keywords: folklore, tale, gender, Melek Özlem Sezer, review.

Sezer, Melek Özlem (2019). *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Kor Yayınları, 232 s.

Eser, “Önsöz”, “Giriş: Bir Varmış Bir Yokmuş”, “İlk Öpüşme ve Erginlenme Törenleri”, “Yuvadan Ayrılmanın Anlamı”, “Kahramanlık Miti ve Kadınlar”, “İtaat”, “Çocuğun Ev Halleri”, “Kültürel Bir Dayatma: Bağımlılık”, “Korodineli İkili: Femme Fatale Anne, Saf Kız”, “Kadın Korkusu”, “Güzelliğin Masaldaki Yazgısı ve Çağın Koşullarıyla Karşılaştırılması” ve “Evlilik” adlı on bir bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın sonunda “Sonsöz Niyetine: Kırmızı Pabuçlar”, “Ekler”, “B-Söz Edilen Masallar”, “Kaynakça”, ve “Dizin” bölümleri yer almaktadır.

Eserin “Giriş” bölümü aynı zamanda birinci bölümü, “Bir Varmış Bir Yokmuş” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde masal, biçim ve içerik olarak incelenmekte ve bu biçim özelliklerinden dolayı masalın her toplumda değişime uğradığı ve masalların ağır basan ideolojik yanına rağmen eleştirel okumadan yoksun kalındığı ifade edilmektedir.

Eserin “İlk Öpüşme ve Erginlenme Törenleri” adlı ikinci bölümü “Hayat Kurtaran Öpücük” ve “Erginlenme” olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde klasik masalarda görülen ilk öpüşmenin büyü ve karakteristik özellikleri üzerinde durulmaktadır. Yazar, çirkini güzele, kurbağayı prene, ölümü hayata ve kötüyü iyiye dönüştüren ilk öpüşmenin rastlantı olmayan bir metafor olduğunu ifade etmektedir. Bu ilk öpücüğün toplumsal cinsiyet açısından doğruluk oranı “Kurbağa Prensi” ve “Güzel ve Yaratık” masalları üzerinden incelenmektedir. Yazar, ayrıca masum olarak bilinen Batı masallarında bu ilk öpücüğün yerini “tecavüz” kavramının aldığı ve bunu kadının fantezisi olarak algılayıp dişiliğin bir kılıf içerisinde yaşamaya mahkûm edildiğini ifade etmektedir. Masalarda görülen ölü kişinin öpülmesi ya da ölüme benzer uyku içinde olmasının erginlenme törenleriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Erginlenmenin ön koşulu olarak kabul

edilen öpüşmenin, metaforik bir öge olduğu ve öpüşmenin kadının, erkeğin zaferini yüceltmek için kurgulandığı ifade edilmektedir.

Eserin “Yuvadan Ayrılmanın Anlamı” adlı üçüncü bölümü “Masal Atlası”, “Babalar ve Oğullar”, “Yol Ağzındaki Kadınlar”, “Kızların Kederli Yolculuğu”, “Cadının Fırınına Kim Odun Taşıyor?”, “Yuvaya Dönüşün Reddi: Küçük Kara Balık” olmak üzere altı alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde masal kahramanı olan genç kızların evinden ayrılıp uzaklara gitmesinin nedeni olarak evliliğe sıcak bakmaları, zengin olmak istemeleri ve pek çoğunun da mantıklı bir amacı ya da nedeni olmadığı vurgulanmaktadır. Masalarda küçümsenen kahramanların yetenekleri, uzaklarda yaşadığı maceralar sayesinde açığa çıkmakta ya da olgunlaşmaktadır. Ayrıca masalarda baba figürünün belirleyici rol oynadığı, babanın sağ olduğu durumlarda iktidarın hangi oğula kalacağına sınavını her zaman en küçük oğul kazanarak tahtı devraldığı ve bunun sonucunda babanın yaşlandığını kabul edip çekildiği ifade edilmektedir. Yazar, masalda erkeğin aksine kadının yolculuğunun çok sancılı geçtiğini vurgulamaktadır. Kızların masaldaki yolculuğu genellikle kendi iradesi dışında kovularak, kaçırılarak veya kaybolarak başlamakta ve sancılı bir süreçle devam etmektedir. Masaldaki son yolculuğu da onu koruyan ilk erkeğin himayesine girmekte ve evliliğe doğru ilerlemektedir. Yazar, “Cadının Fırınına Kim Odun Taşıyor” alt başlığında çocuklar için adeta korku filmlerinden farkı olmayan Hansel ve Gretel masalını günümüz şartlarında değerlendirilmesine yer vermekte ve bilinçsizce anlatılarak çocuklarda yol açabilecek travmalara dikkat çekmektedir. Eserin son bölümünde de klasik masalardan farklı olarak bireyin ergenlik dönemi sürecinde kendini kanıtama çabası ve bağımsız hareket etmesi gibi unsurlar “Küçük Kara Balık” masalı üzerinden verilmektedir.

“Kahramanlık Miti ve Kadınlar” adlı dördüncü bölümde kahramanca maceraların hazzı her cins için cazibeliyken, kadının maceralarının yasaklarla engellenmesinin, kahramanda aradığı görkemin çitasını yükselttiği vurgulanmaktadır. Kadınların, ailesini haydutlar veya hırsızlar gibi tehlikelere karşı koruyacak yeterlilikte bir erkekle değil de hep bir kahramanla birleşme arzusunda olduğu anlatılmaktadır. Buradaki amaç, kadının çektiği sıkıntıların bedeli olarak en iyisine sahip olmak istemesidir. Bu sebeple masaldaki kahramanlar için masalların görkem ihtiyacını karşılamak amacıyla en güzel, en güçlü, en akıllı, en cesur gibi ifadeler kullanılmaktadır. Dolayısıyla herkes, kendi cinsiyetinin değerlilik ölçütünde zirvede olmak istediği anlatılmaktadır.

“İtaat” adlı beşinci bölüm “Kuyular” ve “Kutsanmış Sessizlik, Sorgusuz İtaat: Halime” olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır. Masallarda, kadının çektiği sıkıntıların derecesi karşılığında büyük bir ödüle layık görüldüğü ifade edilmektedir. Bu masalarda genellikle ideal kız itaatte kusur göstermez ve karşılığında ödül alır ama üvey kız kardeş itaatsiz olduğu için ceza alır. Böylece masalın anlatıldığı kızların da itaatli ya da isyankâr, hamarat ya da tembel olma gibi seçeneklerin seçiminde neye karşılık geldiği verilmektedir. Pek çok masalda erkek çocuğun itaat etmeyi kabul etmediği, uyanık olduğu ve her söze inanmadığı için yolculuk sınavını geçtiği belirtilmektedir. Fakat masallar vaat edeceği şeyler karşısında kızların her şeye itaat etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bölümün sonunda da diğer masallardan biraz farklı olarak saygı duyduğu öğretmeninin ayıbını saklamak için konuşmamayı tercih eden ve masalın başından sonuna kadar hiçbir şeyi sorgulamadan kabul eden “Halime” örneği verilerek sorgusuz itaat konusunun daha iyi anlaşılmasına imkân sağlanmaktadır.

“Çocuğun Ev Halleri” adlı altıncı bölüm “Nasıl Büyüdük?”, “Kadını Kararsız Cins Yapan Küçük Kız Çocukları”, “Çocuğun Gördüğü: Anne Kırılır, Baba Darılır” olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde erkek ve kız çocuğa alınan oyuncakların kız çocuklarını eve yani içsel alana; erkek çocuklarını ise dışsal alana yöneltmekte ve çocukları zihinsel, duygusal ve sosyal olarak etkilemektedir. Bu zihinsel ve duygusal etkiler çocukların yetişkin olduklarında hangi alanda becerikli olacakları ifade etmektedir. Masallarda kız çocuklarının eğitimi ile erkek çocuklarının eğitimi arasındaki farklılıklardan dolayı kızlarda oluşan yaşam verme ve koruma özelliklerine değinilmektedir. Buna karşılık olarak da erkek çocuklarda oluşan rekabet ve savaşçı gibi kişisel özellikler hakkında bilgi verilmekte ve örneklerle desteklenmektedir.

“Kültürel Bir Dayatma: Bağımlılık” adlı yedinci bölüm “Arafta”, “Sahip”, “Özgürlükten Kaçış”, “Kıskançlık”, “Ayna Kimi Gösteriyor?” olmak üzere beş alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde de iki bireyin birlikteliği değil, birinin diğerinin parçası hâline geldiği ilişkiler yaşandığı ifade edilmektedir. Masalarda kızların bireysel kararlar alacak kadar kendine sahip olmadığı ve özgürlüğe ayak uyduramadığı için evliliğin bir çözüm aracı olarak gösterildiği anlatılmaktadır. Buradan hareketle eser, kültürün kadını bağımlı bir varlık olarak yetiştirdiğini ve masalın da buna hizmet ettiğini ifade etmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için örnekler verilerek desteklenmektedir.

“Koordineli İkili: Femme Fatale Anne, Saf Kız” adlı sekizinci bölüm “İki Kadının Güzelliğiyle Girdiği İlişki”, “Pamuk Prenses Masum mu?” “Eski Bir

Hesap” adlı üç alt başlıktan oluşmaktadır. Hırsları için sürekli mücadele eden ve cinselliğini bu yolda kullanan ölümcül kadın tipi “femme fatale” tipi hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Masalarda üvey annelerin, dul kadınların yani ikinci bir erkekle birlikte olan kadınların temsili olduğu ifade edilmektedir. Yazara göre üvey anne ne kaçırılmıştır ne de talep edilmiştir. Bu sebeple üvey annenin, erkeği hileli güzelliğiyle baştan çıkardığını belirtmektedir. Masalarda sık sık karşılaşılan femme fatale ve masum güzel kız arasındaki ilişki, Pamuk Prenses masalı üzerinden incelenerek verilmiştir.

“Kadın Korkusu” adlı dokuzuncu bölümde, kadın korkusunun dişilik ve annelik olmak üzere iki merkezden hareket ettiği belirtilmektedir. Masalarda, dışıdan duyulan korku duygusu ölümcül tip olan femme fatale’e aktarılmaktadır. Annenin korku kaynağı olmasının arkasında, baskı altındaki bir kadın için çocuğunun sıkıntısını ya da kızgınlığını yansıtabileceği tek alan olduğu ifade edilmektedir. Masalarda ise kadın korkusunun, en açık anlatımını doğaya hükmeden kadınlarda yani cadılarda bulunduğu ifade edilmektedir. Cadı karakterler, erkeği doğal yollarla değil büyüyle ve cinsel cazibeyle elde etmektedirler. Masalarda korkulan kadınların genelde ya anne ya erkek annesi ya da üvey anne olduğunu belirtmekte ve kadının dişilik, annelik ve ölüm simgesi olarak korku merkezi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

“Güzelliğin Masaldaki Yazgısı ve Çağın Koşullarıyla Karşılaştırılması” adlı onuncu bölüm “Temel Önerme”, “Anatomi Yazgıdır”, “Cazibe ve Kamusallaşma”, “Güzellik Bir Kapital midir?”, “Nesneleşme, Süreksizlik ve Umudun Yorgunluğu” olmak üzere beş alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde, masalardaki maceraların zorluğu kahramanların cinsiyetine göre değişiklik gösterdiği ifade edilmektedir. Masalın odak kahramanı erkek olduğu durumlarda kahraman, zirveye rahat bir şekilde ulaşabilmektedir. Masal kahramanı kız, olduğu durumlarda ise kahramanın güzel olması gerekirken ve zirveye ulaşabilmesi için pek çok tehlikeden kurtulması beklenmektedir. Masalın mutlu son vaat ettiği kızın, erkeğini bulmadan önce kaybolma, kaçırılma, kandırılma, yoksulluk ve daha pek çok belayla sınıandığı söylenmektedir. Bunun neticesinde masal kahramanı olan kızların kendini savunma yollarını ararken çoğu kez işlevsiz yollara saptığı anlatılmaktadır. Güzellik kavramının bir tabela gibi kadının boynuna asıldığı ve bu yüzden sosyal ve duygusal ilişkilerde yıpranmaya neden olduğu belirtilmektedir. Pek çok masalda kadının övgüyle anlatıldığı fakat bu kahramanlarda ya güzelliğin ya da zekânın ağır bastığı ve buna karşılık olarak erkeğin böyle bir probleminin olmadığı örneklerle ifade edilmektedir. Yazar, ayrıca bu bölüm-

de erkeğin her kadına ilgi göstermesini, kadını elde etmeye çalışmasını veya gönlünü çelmesini erkeğin görevi olarak algılandığını fakat kadının bu durumu çekinerek hafif nazlarla geçiştirdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla kadının yalnızca tacizciye değil, başkalarının bu tacize karşı duruşuna vereceği puana göre de davranmak zorunda olduğunu belirterek bu konuya dikkat çekmektedir.

“Evlilik” adlı on birinci bölüm “Ya Kurtar, Ya Fethet Beni Prensım”, “İdeolojik Bir Araç: İlk Aşk Unutulmaz”, “Evlilik, Masalın Mutsuz Başlangıcı Olunca”, “Göz Başkasına Kayınca”, “Bin bir Gecenin Şehveti”, “Gün Olur, Devran Döner” olmak üzere altı alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölüme klasik masalların genellikle mutlu sonu, yani görkemli evliliği bahşedeceği genç kızın bunu hangi nitelikleriyle hak edeceğinin açıklanmasıyla başlanmaktadır. Masalların “ilk evlilik ne olursa olsun sürdürülmelidir” fikrini aştığı belirtilmekte ve bunun yanı sıra keskin bir gözdağı unsuru olarak zalim üvey anne figürü örnek olarak verilmektedir. Ayrıca masalarda toplumun en çok erkeğin sadakatsizliğine şahit olmasına rağmen, en ağır ithamların ve cezaların kadına kesildiği masallar yaratıldığını belirtmektedir.

Kitabın “Ekler” kısmında Vladimir Propp’un yapısal çözümleme yöntemine göre masalların 31 işlevine değinilmektedir. “Söz Edilen Masallar” bölümünde de on üç masal metnine yer verilmektedir. Bunlar: Asfur, Ali Baba ve Kırk Haramiler, Altın Kız Babası, Dans Eden On İki Prens, Hansel ve Gretel, Keten Eğiren Kadınlar, Kırmızı Başlıklı Kız, Kırmızı Pabuçlar, Kurbağa Prens, Küçük Denizkızı, Külkedisi, Pamuk Prens, Yüz Yıl Uyuyan Prens adlı masallardır. Kitabın sonunda da “Kaynakça” ve “Dizin” yer almaktadır.

Yazar, bu çalışmasıyla masalların bilindiği gibi çok masum türler olmadığını, aksine simgesel anlamlar taşıdığını ve toplumun kültürel kodlarını içinde barındırdığını dile getirmektedir. Masalları toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendiren Sezer, masalların tüm yazın türleri içerisinde geleneğe en çok bağlı kalınarak sürdürülen tür olduğunu ve çağın değişimleri çok gözetilmeden devam ettirildiğini söylemektedir. Genellikle kadınların masallarda hep çekinen, başına kötü şeyler gelen, korkan, düşündüklerini doğrudan söyleyemeyen kişiler olduklarını ve dışlandıklarını ifade etmektedir. Bir masal analizi olarak tasarlanmış olan kitap kanaatimizce oldukça kapsamlı ve çözümleyici bir incelemeye dayanmaktadır. Masallardaki farklı kodlar ile okuyucu düşünmeye sevk edilmekte ve şaşırtılmaktadır. Ayrıca masallardan örnekler verilerek yapılan analizler çalışmayı zengin kılmıştır.

Kaynakça

Sezer, Melek Özlem (2019). *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Kor Yayınları.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*